

Спеціалізованій вченій раді
ДФ 35.051.166 у Львівському
національному університеті
імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора економічних наук, професора
Мельничука Дмитра Петровича
на дисертаційну роботу **Тихої Ольги Іванівни**
«Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Взаємозв'язок між інститутом соціального захисту та сферою гарантування економічної безпеки держави є комплексним та багатоаспектним, таким, що потребує глибокого науково-теоретичного осмислення та науково-практичного опрацювання. На відміну від зв'язку із сферою фінансової безпеки, проблема взаємозв'язку соціального захисту із сектором економічної безпеки є набагато складнішою, адже торкається усіх складових економіки як системи суспільних взаємовідносин, яка поєднує у собі процеси виробництва, розподілу, перерозподілу та споживання. У такому контексті, роль системи соціального захисту є багатогранною: з одного боку – будучи органічною складовою соціально-економічного механізму, забезпечити населення держави від злиденності та нужденності, а з іншого – сприяти економічній активності громадян, забезпечуючи їх максимальне включення у сферу продуктивних соціально-трудова процесів як основи стійкого та ефективного функціонування національної економіки – функціонування в інтересах теперішніх і майбутніх поколінь, функціонування на засадах сталого розвитку. Сучасна наука та світова практика соціально-економічних відносин знайома з різними моделями та прогресивними підходами щодо місця та ролі системи соціального захисту у комплексі заходів щодо зміцнення економічної безпеки держави. Разом з тим, можливість та доцільність імплементації закордонного досвіду досить часто є сумнівною, що зумовлюється динамікою та унікальністю структури економічної системи тієї чи іншої країни, специфікою притаманних певному етапові історичного розвитку соціальних ризиків та загроз, що у цілому актуалізує завдання не тільки подальших, а й

безупинних досліджень наукової проблеми, яка лягла в основу поданої до захисту дисертаційної роботи. Зважаючи на викладене, тему дисертаційної роботи Тихої Ольги Іванівни, яка присвячена теоретичному обґрунтуванню та розробленню шляхів посилення економічної безпеки держави інструментами соціального захисту, необхідно вважати актуальною, такою, що має високе практичне значення. Науково-теоретичні та науково-практичні доробки, висвітлені у дисертації, є результатом досліджень, які безпосередньо пов'язані з науковою тематикою кафедри економіки України економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, а саме: «Державне регулювання структурних змін в системі формування національної економіки сталого розвитку» (0120U101806).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Зміст дисертаційної роботи Тихої Ольги Іванівни та опубліковані наукові праці свідчать, що основні положення, які визначають наукову новизну дисертації, одержані автором у результаті власного наукового дослідження. Достовірність та обґрунтованість теоретичних положень, методичних та прикладних розробок, висновків і пропозицій, представлених у роботі, підтверджується доцільною постановкою наукових і практичних завдань, вірним застосуванням методологічних та методичних прийомів.

На позитивну оцінку заслуговує те, що об'єкт та предмет дослідження змістовно відповідають один одному, є чітко визначеними. Об'єктом дослідження виступив соціальний захист населення у системі економічної безпеки України, предметом – теоретичні та прикладні засади функціонування сфери соціального захисту населення з метою гарантування економічної безпеки України. Метою дисертаційної роботи визначено поглиблення теоретичних засад і розроблення науково-практичних рекомендацій щодо формування та розвитку соціального захисту населення і системи його регулювання задля досягнення економічної безпеки України. Завдання дисертаційного дослідження є такими, що відповідають сформульованій меті.

Відповідно до поставлених завдань, дисертанткою принагідно обрано та застосовано методи наукового дослідження, зокрема: логічного узагальнення та наукової абстракції (для уточнення понятійного апарату соціального захисту населення у системі економічної безпеки держави), історичного підходу (для визначення передумов й етапів розвитку соціального захисту, його взаємозв'язку з економічними системами різних рівнів), індукції й дедукції (для дослідження прямого та опосередкованого впливу соціального захисту на зростання економіки у розрізі різних рівнів економічної системи), наукової

абстракції (для визначення зв'язку між соціальною політикою, соціальним захистом, соціальною безпекою, розвитком економічної системи країни, національною економічною політикою та системою економічної безпеки держави), компаративної оцінки (для оцінювання механізмів взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України), порівняльного аналізу (при дослідженні розвитку сфери соціального захисту в Україні та її впливу на економічну систему держави), функціонального бенчмаркінгу (для порівняльної оцінки розвитку соціального захисту в Україні та його впливу на економічну безпеку держави з економічно розвинутими країнами та країнами, які розвиваються), факторного аналізу (для оцінки впливу соціального захисту на рівень економічної безпеки), економетричного прогнозування (для оцінювання прогнозного рівня економічної безпеки України з урахуванням таких чинників, як людський капітал, реалізований економічний потенціал, соціальні стандарти та витрати на соціальний захист населення), наукової абстракції (при визначенні концептуальних основ розробки і запровадження стратегії реформування соціального захисту населення в Україні), методи системно-функціонального підходу (для розробки інтегрованої платформи соціального захисту в Україні).

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі «Теоретичні засади дослідження соціального захисту населення в системі економічної безпеки держави» (с. 26-74) узагальнено та розвинуто теоретичні погляди щодо ролі та місця соціального захисту у системі економічної безпеки, охарактеризовано механізми регулювання сфери соціального захисту, вплив останнього на перебіг економічних процесів, проаналізовано фактори, сучасні підходи та моделі соціального захисту населення, визначено роль та завдання суб'єктів соціального захисту у контексті зміцнення економічної безпеки держави.

Другий розділ «Сучасні тенденції розвитку сфери соціального захисту населення України з позицій посилення економічної безпеки» (с. 78-131) містить результати діагностування розвиненості сфери соціального захисту населення як детермінанти економічної безпеки держави, ґрунтовний аналіз та авторські висновки щодо складових соціального захисту у контексті їх взаємозв'язку із безпековими пріоритетами на різних рівнях економічної системи, характеристику соціальних стандартів та оцінювання наслідків реалізації ключових соціальних програм, аналіз результативності функціонування вітчизняної системи соціального захисту у порівнянні з іншими країнами світового співтовариства. На увагу та позитивну оцінку

заслугує успішне застосування методології факторного аналізу в цілях аргументації та конкретизації впливу інституційного середовища соціального захисту на рівень економічної безпеки в Україні.

У третьому розділі «Інноватизація сфери соціального захисту як детермінанта економічної безпеки України» (с. 134-187), зважаючи на виявлену специфіку як внутрішніх факторів, так і тих, що породжені зовнішнім впливом на соціально-економічну систему України, дисертанткою визначено та деталізовано стратегічні напрями удосконалення механізму інноваційної трансформації соціального захисту задля посилення економічної безпеки держави, обґрунтовано необхідність та запропоновано шляхи посилення цифровізації у сфері соціального захисту України у контексті парадигми єдиного цифрового простору, що, згідно аргументованих у роботі висновків, спричинятиме позитивний вплив на посилення економічної безпеки.

Таким чином, можна стверджувати, що структура та зміст дисертаційної роботи визначаються її метою, є такими, що спрямовані на вирішення поставлених завдань відповідно до логіки їх взаємозв'язку. Отримані у дисертації результати базуються на фундаментальних положеннях економічної науки, сучасних розробках вітчизняних і зарубіжних вчених, що присвячені проблемам соціального захисту та його впливу на сферу економічної безпеки. Дисертанткою опрацьовано економіко-статистичні дані та використано результати власного дослідження, що, у цілому, засвідчує достатню обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, їх відповідність профілю спеціальності 051 – Економіка.

Наукова новизна і практична значущість отриманих результатів. Заслугою авторки є те, що у дисертації здійснено системний теоретичний та емпіричний аналіз проблеми посилення економічної безпеки держави інструментами соціального захисту, зроблено висновки та розроблено пропозиції щодо удосконалення вітчизняної системи соціального захисту, зважаючи на пріоритети економічної безпеки. Необхідно відзначити та підтвердити такі наукові результати, які мають вагоме теоретичне та практичне значення:

- удосконалено методичні підходи до визначення механізмів взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України у контексті сталого розвитку, які на відміну від наявних, передбачають їх ідентифікацію та оцінювання за показниками участі суб'єктів системи економічної безпеки держави, зв'язку соціального захисту з економікою країни, ефективності, адаптивності і гнучкості, інклюзивності, прозорості, навантаження на бюджети різних рівнів, контролю за ресурсами (с. 63-74).

- удосконалено теоретико-методичні підходи до обґрунтування стратегічних напрямів реформування сфери соціального захисту в Україні, що включають визначення їх цілей, завдань, принципів, суб'єктів та об'єктів, інструментів, ресурсів, вимог, стратегічних індикаторів, послідовність дій у реалізації та акцентують увагу на запровадженні інноваційних технологій для розробки інтегрованої платформи соціального захисту, Єдиної цифрової платформи соціального захисту, Єдиного інформаційного простору соціального захисту населення в країні (с. 134-147);

- удосконалено науково-практичні підходи до реформування соціального захисту населення для зміцнення економічної безпеки України, які базуються на імплементації кращих закордонних практик, запровадженні цифрових технологій, що можуть суттєво удосконалити процеси ідентифікації та верифікації отримувачів допомоги в сфері соціального захисту, забезпечуючи підвищення економічної ефективності використання фінансових ресурсів держави та інших суб'єктів соціальної підтримки (с. 169-190);

- набули подальшого розвитку принципи державної політики у сфері соціального захисту та розуміння їхньої сутності в сучасних реаліях, зокрема принципи соціальної справедливості, соціальної універсальності, соціального контролю, соціальної безпеки та соціального страхування (с. 41-43);

- набуло подальшого розвитку визначення сутності поняття «соціальний захист» як комплексу заходів, які пов'язані з економічною безпекою держави і спрямовані на попередження та сприяння вирішенню соціальних проблем окремих осіб/домашніх господарств державою та іншими суб'єктами (органи місцевого самоврядування, роботодавці, міжнародні організації, представники іноземних урядів, окремі суспільні групи чи особи) через використання інструментів економічного, соціального, правового, інформаційно-консультаційного, технічного, управлінського характеру, базуються на комплексності, інклюзивності та інноваційності, а також враховують відкритість національних економічних систем (с. 44-46);

- набула подальшого розвитку класифікація ключових ризиків і загроз для системи економічної безпеки держави, яка, на відміну від наявних, базується на інтерпретації їх взаємозв'язку та враховує наявність негативних факторів впливу (зовнішні, внутрішні), цільову спрямованість впливу негативних факторів, ймовірність настання негативних подій та змін, отриманий результат (с. 57-59);

- набула подальшого розвитку характеристика позитивних і негативних аспектів впливу соціального захисту на економічну безпеку держави, яка

ґрунтується на використанні функціонального бенчмаркінгу, де базою порівняння є економічно розвинуті країни і країни, які розвиваються з різним рівнем доходів на одну особу та методу факторного аналізу впливу соціального захисту на економічну безпеку країни (с. 98-116);

- набули подальшого розвитку підходи до оцінювання функціонування сфери соціального захисту України у контексті взаємодії соціального захисту з економічною безпекою держави, які, на відміну від наявних, включають оцінку інструментів, видів, функцій, форм, важелів, підсистем (політична, організаційна, економічна, правова, інформаційна), рівнів (національний, регіональний, місцевий, корпоративний, індивідуальний), суб'єктів та об'єктів соціального захисту (с. 118-131).

Практична значущість результатів дисертаційного дослідження полягає у науковому обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності соціального захисту у системі економічної безпеки. Результати дослідження мають прикладне значення і можуть бути використані органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, національними та міжнародними організаціями з метою розробки заходів підвищення ефективності соціального захисту населення та зміцнення економічної безпеки України. Основні результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі кафедри економіки України економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка при викладанні дисципліни «Аналітична економіка» (довідка вих. № 2525-н від 03.10.2023 р.), у практичній діяльності Департаменту соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації (довідка вих. № 02-616 від 15.08.2023 р.), Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації (довідка вих. № 1-52/479 від 08.09.2023 р.).

Зважаючи на викладене, дисертаційна робота Тихої Ольги Іванівни може бути охарактеризована як така, що містить нові, отримані особисто автором наукові результати, які мають практичну значущість та відповідають завданням дослідження, можуть виступити підставою для підвищення результативності функціонування системи соціального захисту у цілях посилення економічної безпеки України.

Повнота викладення основних результатів дисертації у наукових виданнях. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження висвітлено у наукових виданнях, доповідались на міжнародних і закордонній конференціях. За результатами дослідження опубліковано 12 наукових праць – 6 наукових статей, у тому числі 4 у фахових виданнях, 1 в іноземному науковому виданні, 1 в інших виданнях, 6 матеріалів доповідей на науково-

практичних конференціях, що дає змогу дійти висновку, що основні результати дисертаційного дослідження Тихої Ольги Іванівни необхідною мірою висвітлені у наукових виданнях, є доведеними до відома наукової громадськості шляхом виступів під час науково-практичних конференцій.

Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності. В процесі вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. У роботі наявні посилання на джерела інформації; у разі використання тверджень, розробок, ідей, відомостей, дисертанткою дотримано вимог законодавства про авторське право.

Ідентичність тексту анотації та основних положень дисертації. Анотація дисертації та основні результати дослідження, що викладені у дисертаційній роботі Тихої Ольги Іванівни, повністю відповідають одне одному: анотація не містить інформацію, яка була б відсутня у дисертації. Дисертаційна робота і оприлюднена анотація оформлені відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Тихої Ольги Іванівни, необхідно звернути увагу на дискусійний характер окремих положень, які можуть стати предметом обговорення під час захисту:

1. Аналізуючи взаємозв'язок соціального захисту та економіки на різних рівнях функціонування (рис. 1.1, с. 36), дисертантка використовує такі категорії, як «світова сфера соціального захисту» та «міжнародні сфери соціального захисту», зазначаючи, серед іншого, на тому, що сфера соціального захисту на рівні країни «...як ключовий елемент СЗ, безпосередньо взаємопов'язана зі світовою сферою соціального захисту...» (с. 36). Разом з тим, із тексту дисертації дещо важко зробити висновок щодо того, що саме мається на увазі під світовою та міжнародними сферами соціального захисту, а отже – і щодо їх ролі, характеру та механізмів впливу на систему соціального захисту тієї чи іншої країни.

2. Характеризуючи ринково-орієнтований механізм взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України, дисертантка доходить висновку, що «...його функціонування базується на бажанні знайти компроміс між побажаннями різних політичних груп, бізнес-середовища та вимогами населення щодо забезпечення соціального захисту» (с. 71). Зважаючи на це, дещо дискусійними та такими, що потребують додаткової аргументації, є твердження, наведені на с. 72 кваліфікаційної праці, а саме: «...такий механізм: породжує конфлікти між суб'єктами соціального

захисту та має негативний вплив на економіку країни; не дає змогу отримати ефект синергії між сферою соціального захисту та національною економічною системою; формує недовіру осіб, що мають соціальні проблеми до соціальних ініціатив вітчизняного бізнесу та заможних домашніх господарств; збільшує соціальну напругу у суспільстві».

3. Відповідно до зробленого у дисертації висновку, реалізація стратегії реформування соціального захисту в Україні повинна включати виконання сукупності вимог, зокрема, усунення «інституційних пасток» (с. 145). Цілком погоджуючись з цим, зазначимо, що робота дещо б виграла у випадку уточнення передумов виникнення ефекту «інституційної пастки», а також конкретизації методів та прийомів попередження відповідних деструктивних впливів на систему економічної безпеки у контексті складових матриці горизонтальної та вертикальної координації інститутів соціального захисту, наведеної в табл. 3.1 (с. 148).

4. Досліджуючи проблему результативності державного регулювання соціального захисту та зміцнення економічної безпеки України, здобувачка користується поняттям «економічна якість державного регулювання» (с. 150). Зауважимо, що, на нашу думку, застосування подібної дефініції – чи то з позицій характеристики певного фактору впливу, чи то критерію оцінювання державного регулювання – потребує додаткового тлумачення та аргументації.

5. У дисертаційній роботі доведено доцільність та важливість розвитку єдиного інформаційного простору соціального захисту (с. 164-166 та ін.) у цілях посилення економічної безпеки України, достатньою мірою обґрунтовано пропозиції щодо єдиної цифрової платформи соціального захисту (с. 173, 178 та ін.), втім дещо проігнорованою залишилася проблема обсягів та джерел ресурсного, зокрема фінансового, забезпечення відповідних інноваційних заходів.

Разом з тим, висловлені дискусійні положення та зауваження не ставлять під сумнів високий науковий рівень виконання дисертаційної роботи, не зменшують її науково-практичну цінність та не знижують загальну позитивну оцінку дисертації. Вивчення змісту дисертаційної роботи свідчить про пошуковий характер та творчий підхід здобувачки до вирішення поставлених завдань.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Тихої Ольги Іванівни «Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України» підготовлена на актуальну тему. За своїм змістом дисертація є завершеною самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій розв'язано конкретне наукове завдання, а саме:

розвиток теоретико-методичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо посилення економічної безпеки України інструментами соціального захисту населення.

Дисертація виконана на високому науково-методичному рівні, її зміст відповідає обраній темі дослідження та профілю спеціальності 051 – Економіка. Сформульовані у роботі наукові положення, висновки та рекомендації є достовірними та всебічно обґрунтованими. Тему дисертаційної роботи необхідним чином розкрито, поставлену мету досягнуто, завдання дисертаційної роботи виконано. Опубліковані наукові праці повною мірою відображають зміст дисертації, основні результати дослідження, його наукову новизну, практичну значущість і особистий внесок здобувачки у науку.

За своїм науковим рівнем, глибиною теоретичних розробок, практичним значенням отриманих результатів та структурою дисертація Тихої Ольги Іванівни «Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог щодо оформлення дисертації», а також вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова КМУ від 12.01.2022 р. № 44, зі змінами від 21.03.2022 р. № 341 і від 19.05.2023 р. № 502).

Викладене вище дає змогу зробити висновок, що дисертація «Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України» відповідає встановленим вимогам, а її авторка – Тиха Ольга Іванівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри психології та
соціального забезпечення
Державного університету
«Житомирська політехніка»

Дмитро МЕЛЬНИЧУК